

U ŽARIŠTU: AMERIČKI IZBORI

Kontroverzna utrka u okolnostima društvenog kaosa

Dražen Lalić

**U kolektivnom iskustvu sadašnjih
američkih birača i pregledu
stručnjaka za predsjedničke
izbore u Sjedinjenim Državama
zapravo nema kampanje koja je
donijela toliko grubih sporova i
konflikata između različitih aktera,
pa i napada na predstavničku
demokraciju i njezine institucije**

Utrku za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država 2016. godine, okončanu tjedan prije predaje ovoga "brzog" teksta uredništvu, ponajprije treba označiti kontroverznom. Posebno je predizborno komuniciranje bilo opterećeno žestokim razmjerama i međusobnim sukobljavanjima dvoje kandidata i njihovih suradnika, te medija i građana, oko više prijetnih pitanja. U kolektivnom iskustvu sadašnjih američkih birača i pregledu stručnjaka za predsjedničke izbore u Sjedinjenim Državama, u nekom smislu i mom s obzirom na to da sam "na licu mjesta" promatrao tri ciklusa tih izbora, 1992., 2008. i 2016.¹ godine, zapravo nema kampanje koja je donijela toliko grubih sporova i konflikata između različitih aktera, pa i napada na predstavničku demokraciju i njezine institucije (posljednje se poglavito izrazilo u komuniciranju Donalda Trumpa i nekih njegovih suradnika). Još dok se odvijala, ova je kampanja u demokratskoj javnosti prepoznata kao mučna i zabrinjavajuća. Naslovi "Kako je američka politika poludjela",² "Osobni napadi u prvom planu zagrižljive debate",³ "Ponižavanje američke politike"⁴ i slični bili su prije izbora istaknuti u novinama i drugim medijima u SAD-u i drugim zemljama.

U utorak, 8. studenoga, pak, prema medijskim izvješćima nije došlo do fizičkih sukoba između pristaša kandidata i većih poremećaja postupka glasanja, a tek su se sporadično pojavile manje teškoće u vezi s prebrojavanjem glasova, pa se izbori glede zbivanja toga dana mogu ocijeniti kao slobodni i poštjeni. Također, gubitnica Hillary Clinton u prvim je satima srijede, unatoč osobnim i drugim frustracijama, telefonski kontaktirala Donalda Trumpa i čestitala; on je u pobjedničkom govoru sat

Dražen Lalić, redovni profesor političke komunikacije i sociologije hrvatskog društva na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. E-pošta: drazen.lalic@gmail.com

Tablica 1. Predsjednički izbori 2016. godine prema osvojenim izborničkim glasovima

Savezna država	Broj osvojenih glasova u Izborničkom kolegiju	
	Donald J. Trump (Republikanska stranka)	Hillary D. Rodham Clinton (Demokratska stranka)
Alabama	9	
Aljaska	3	
Arizona	11	
Arkansas	6	
Colorado		9
Connecticut		7
Delaware		3
Florida	29	
Georgia	16	
Havaji		4
Idaho	4	
Illinois		20
Iowa	6	
Južna Dakota		
Južna Karolina		
Kalifornija		55
Kansas	6	
Kentucky	8	
Kolumbijski distrikt		3
Louisiana	8	
Maine	1	3
Maryland		10
Massachusetts		11
Michigan*		
Minnesota		10
Mississippi	6	
Missouri	10	
Montana	3	
Nebraska	3	
Nevada		6
New Hampshire		4
New Jersey		14
New York		29
Novi Meksiko		5
Ohio	18	
Oklahoma	7	
Oregon		7
Pennsylvania	20	
Rhode Island		4
Sjeverna Dakota	3	
Sjeverna Karolina	15	
Teksas	38	
Tennessee	11	
Utah	6	
Vermont		3
Virginia		13
Washington		12
Wisconsin	10	
Wyoming	3	
Zapadna Virginija	5	
Ukupno	290	232

Izvor: Kalifornijsko sveučilište u Santi Barbari, 2016

* U trenutku pripreme teksta još nisu bili poznati konačni rezultati za Michigan, no 16 izborničkih glasova iz te savezne države ne može promijeniti ukupan ishod izbora.

broj 27 - rujan 2016.

poslije izrekao pohvale za njezinu čvrstu borbu u izborima i dugogodišnju službu SAD-u. Međutim, već nakon objavljivanja rezultata i proglašenja pobjednika u New Yorku, Chicagu, Washingtonu i nekim drugim gradovima izbili su masovni prosvjedi, uglavnom ispred hotela i drugih zgrada u Trumpovu vlasništvu. Mladi prosvjednici svih rasa i iz različitih socijalnih skupina glasno poručuju: "Nije moj predsjednik" (*Not my president*). Prosvjedi su djelomično obilježeni nasilničkim ponašanjem, od uvredljiva skandiranja, preko prevrtanja kanti za smeće na ulicama do bacanja predmeta na pripadnike policije, a jedna je osoba u Portlandu (država Oregon) ranjena vatrenim oružjem. Treba očekivati da će protutrupovski prosvjedi, koji dramatično izražavaju kontroverznost ovih izbora, i ubuduće izbijati; vjerojatno će biti još masovniji, a možda i nasilniji, posebno na dan inauguracije 45. američkog predsjednika, 20. siječnja, i nakon obznaničivanja (znatnom dijelu javnosti) vjerojatno nepopularnih odluka i mjera nove administracije.

**Razmjerno mnogo građana
zainteresiranih za izborna zbivanja
nije došlo na biračka mjesta, i
to najviše slijedom percepcije
da kandidati nisu adekvatni za
dužnost predsjednika, kao i zbog
nezadovoljstva kvalitetom kampanje**

Nadalje, ocjenjujem da je prema mnogim svojim obilježjima predsjednička utrka 2016. imala neke karakteristike kritičnih izbora, kako su kriteriji za prepoznavanje te vrste izbora izloženi u politološkoj literaturi (Key, 1955; Kasapović, 2003: 208). Psihološko sudjelovanje građana u tom važnom političkom procesu izbora bilo je snažno. Na biračka mjesta došlo je ukupno 133 331 500 birača, što je u usporedbi s izborima 2012. godine brojčano nešto više (malo preko tri milijuna), ali zbog znatnoga povećanja stanovništva razmjerno manje (57,6 posto prema 58,6 posto) nego 2012. godine (Sveučilište na Floridi, 2016). Razmjerno mnogo građana zainteresiranih za izborna zbivanja, međutim, nije došlo na biračka mjesta, i to najviše slijedom percepcije da kandidati nisu adekvatni za dužnost predsjednika, kao i zbog nezadovoljstva kvalitetom kampanje. Primjerice, jedna sredovječna domaćica iz Miamija, ranije biračica demokrata, kazala mi je sredinom listopada: "Pažljivo pratim izbore, ali ni Trump ni Hillary ne zaslužuju moj glas. Ovo su najgori predsjednički kandidati ikada." Znatno psihološko sudjelovanje građana bilo je izravno potencirano naročito sljedećim čimbenicima: isticanjem osebujnoga i populistički nastrojenoga kandidata za predsjednika koji nije karijerni političar i dosada nije obnašao neku visoku političku ili vojnu dužnost te je nadaleko poznat ne samo po svojem poduzetničkom nego i medijskom djelovanju (voditelj *reality showa* i vlasnik različitih medija); okolnošću da se za najvišu političku dužnost u zemlji prvi put u američkoj povijesti do kraja izbornog procesa natjecala žena,

Tablica 2. Sastav Kongresa nakon izbora 2016.

Stranka	Zastupnički dom (<i>House of Representatives</i>)		Senat	
	Mandati	Razlika	Mandati	Razlika
Demokrati	193	-6	46	+2
Republikanci	239	-6	51	-2
Neovisni	0		2*	-
Neodlučeno	3		1	

Izvor: Associated Press, 2016

* Neovisni senatori sjede u klubu Demokratske stranke (*caucus*).

** U trenutku zaključenja članka još nisu bili poznati rezultati za dva distrikta u Kaliforniji, kao i za jedan distrikt u Louisiani, u kojoj se provodi drugi krug ako nitko ne osvoji natpolovičnu većinu u prvome krugu.

i to osoba koja slijedom svoje dugotrajne i po mnogočemu proturječne prisutnosti u političkom i javnom životu izaziva veliku pažnju; velikim interesom javnosti za prijeporna politička i kulturna pitanja koja su dominirala u agendi kampanje i pripadajuću žestoku raspravu koja je u mnogim aspektima prelazila granicu korektnoga i demokratskoga političkog komuniciranja.

Nadalje, kritična narav ovih izbora povezana je s njihovim rezultatima, koji su razotkrili neke bitne promjene u obrascima rascjepa u biračkom tijelu s obzirom na prethodna natjecanja za predsjednika. Došlo je do stanovitih, kvantitativno nevelikih, ali ustvari za ishod presudnih preslagivanja u tom tijelu. Modifikacije u vezi s tim više su išle u prilog uspjehu Donalda Trumpa, koji je dobio 60 072 551 glas, što je gotovo milijun više od potpore Mittu Romneyju, kandidatu Republikanske stranke na izborima 2012. godine (Kalifornijsko sveučilište u Santi Barbari, 2016). Izvjesne značajke kritičnih izbora izrazile su se i u turbulencijama i podjelama u Republikanskoj stranci za vrijeme kampanje. Rascjepi u biračkom tijelu "Velike stare stranke" (*Grand Old Party* – GOP), prisutni i ranije te intenzivirani u izbornoj godini, izrazili su se u poremećenim odnosima između (tabora) Donalda Trumpa i dijela članova njezina vodstva, kao i između predsjedničkoga kandidata i nekih biračkih skupina (ponajprije razmjerno mnogobrojnih rodno osviještenih simpatizerki republikanaca i članica te stranke). Ti rascjepi ipak nisu bitno smanjili potporu Trumpu: simpatizeri GOP-a su na dan izbora, unatoč navedenim neslaganjima, najviše disciplinirano glasali za predsjedničkoga kandidata svoje stranke, što uz ostalo pokazuju male razlike između te potpore i one koju su dobili republikanski aspiranti na položaje u Zastupničkom domu i Senatu (republikanci su zadržali većinu u oba doma Kongresa) (v. tablicu 2).

Distribucija glasova

U vezi s distribucijom izborne potpore kandidatima ponajprije treba upozoriti na to da je Hillary Clinton ostvarila veću potporu prema pučkim glasovima (60 467 667) – prema dostupnim podacima u vrijeme pisanja ovoga članka, dobila je gotovo 400 000 više glasova od suparnika. Uslijed nepovoljne raspodjele svoje biračke potpore ipak je pretrpjela znatan manjak izborničkih glasova. Osvojila je samo 228 glasova, dobivenih u 21 državi, dok je Trump dobio 290 izbornika. Clinton je poražena u svim ključnim tzv. državama-bojišnicama u kojima je u prethodna dva ciklusa pobijedio Barack Obama (Ohio, Michigan, Colorado, Wisconsin,

Florida te Michigan), pa i u Pennsylvaniji gdje su republikanci (George H. Bush) posljednji put prevladali daleke 1988. godine (v. tablicu 1). Porazi u navedenim državama bili su uglavnom veoma tijesni. Jedna postizborna analiza pokazuje da je u posljednje četiri navedene države, koje zajedno nose 75 izborničkih glasova i u kojima živi ukupno 49 milijuna ljudi, gospođi Clinton kumulativno nedostajalo samo 114 000 glasova da pobijedi na izborima u cijelim Sjedinjenim Državama (Scott, 2016). Na njezin izborni krah najvjerojatnije je utjecao i razmjerno dobar rezultat kandidata Libertarijanske stranke Garyja Johnsona (3,2 posto glasova), pa i čelnice Zelene stranke Jill Stein (0,98 posto).

Kritična narav ovih izbora povezana je s njihovim rezultatima, koji su razotkrili neke bitne promjene u obrascima rascjepa u biračkom tijelu s obzirom na prethodna natjecanja za predsjednika

Clinton je najviše zbog nepriličnoga komuniciranja Donalda Trumpa, raširenoga uvjerenja u javnosti kako je ona unatoč svojim slabostima meritornija i iskusnija za dužnost šefa države te drugih razloga veći dio kampanje osjetno vodila u istraživanjima javnoga mnijenja. Trump je naposljetku uspio nadoknadi njezinu prednost te na samim izborima, kao svojevrsnoj "jednodnevnoj rasprodaji"⁵, pobijediti slijedom bolje raspodjele glasova u ključnim državama. Kandidatkinja Demokratske stranke na ovim je izborima dobila dva milijuna i 150 tisuća glasova manje nego što je Barack Obama postigao 2012. godine, što je politički sudbonosni manjak. Za taj neuspjeh najveću odgovornost treba snositi Clinton i vodstvo njezine kampanje. Njezina izjava od 12. studenoga da je u nekim državama izgubila zbog FBI-eva pokretanja istrage, u vezi s (navodno) sigurnosno štetnim korištenjem elektroničke pošte nje i pojedinih suradnika, desetak dana uoči izbora ne razotkriva istinski razlog poraza, iako je tom aferom neka šteta za kampanju kandidatkinje demokrata vjerojatno napravljena. James Comey, direktor te moćne sigurnosne agencije, krajem listopada izjavio je da nije bilo takvih zlouporaba.

Bivša prva dama i ministrica vanjskih poslova najviše se oslanjala na dugotrajno prisutan, svakako od izbora 2008. na kojima je pobijedio Obama, savez liberalno odnosno lijevo usmjerenih građana, visokoobrazovanih, Afroamerikanaca, Latinoamerikanaca te pripadnika drugih rasnih i etničkih manjina, rodno osviještenih žena i mladih birača. Obama je tako 2008. dobio glasove čak 95 posto Afroamerikanaca (koji su tada masovno došli na biračka mjesta) i dvije trećine Latinoamerikanaca, 66 posto birača do 29 godina i tri četvrtine onih koji su tada prvi put mogli glasati te 88 posto birača koji sebe smatraju liberalima, kao i potporu žena i fakultetski obrazovanih uočljivo veću od udjela tih skupina u stanovništvu (Lalić, 2009: 14-15). Na tim i sljedećim izborima bilo mu je jako važno privući birače u kojima se podudaraju neke od tih socijalnih karakteristika (primjerice mlade Latinoamerikance), a još više zagrabit u rezervoar McCaina i Romneyja, pa je uz ostale politički pridobio mnoge djevojke i mlade žene iz obitelji i sredina sklonih republikancima.

Kandidatkinja Demokratske stranke na ovim je izborima dobila dva milijuna i 150 tisuća glasova manje nego što je Barack Obama postigao 2012. godine, što je politički sudbonosni manjak

No, ove je jeseni taj savez u nekim svojim sastavnicama jako oslabio: poraz Hillary Clinton je, izgleda, najviše povezan s razmjerno slabim izlaskom Afroamerikanaca ("latinosi" su se gorljivije od njih uključili u izbore) i mladih na izbore. Najviše su joj izbjegavanjem dolaska na birališta leđa okrenuli mladi crnci, koji je unatoč odbojnosti prema Trumpu nerijetko percipiraju kao elitnu i arogantnu bjelkinju. Pritom treba upozoriti kako pripadnike nekih skupina iz toga saveza, primjerice Latinoamerikance koji su sve brojniji, pa i utjecajniji, mnogi Afroamerikanci shvaćaju kao prijatelju. Stratezi njezine kampanje tjedan uoči izbora postali su svjesni opasnosti od slaboga odaziva mladih, poglavito crnaca, pa su organizirali velike skupove s nastupima popularnih pjevača, npr. 4. studenoga u Clevelandu (država Ohio), u kojem od 440 000 stanovnika živi nešto više od polovine Afroamerikanaca, gdje su pjevali Beyonce i Jay Z.

Pokazalo se naposljetku kako Afroamerikanci, posebno mlađe dobi, ipak nisu emocionalno povezani s Hillary Clinton kao što su gorljivo podržavali Baracka Obamu. Također, mnogi mladi ostali su rezervirani prema njezinim obećanjima kako će im kao predsjednica pomoći u prevladavanju problema s kojima se suočavaju, primjerice studentskih kredita koji su za mnoge studente iz srednjega i nižega sloja pretežak teret. Nisu joj, izgleda, oprostili ni to što je u predizborima pobijedila njima omiljenoga Bernieja Sandersa (koji je tada dobio čak nešto više od 13 milijuna glasova), iako je taj vremesni ali lucidni senator iz Vermonta posljednjih tjedana intenzivno agitirao za kandidatkinju svoje stranke. Najviše zbog navedenih slabosti potpore u broj 27 - rujan 2016.

pojedini "svojim" socijalnim uporištima kandidatkinja Demokratske stranke nije uspjela nadomjestiti velike manjkove u skupinama stanovništva koje razmjerno više od drugih, svakako od mladih i crnaca, izlaze na izbore: dobila je samo 37 posto glasova birača bijelaca i 44 posto starijih od 45 godina.⁶ Njezinu je porazu svakako pridonio i u javnosti rašireni dojam o slabijoj vitalnosti u usporedbi s vršnjakom Trumpom, koji i prema mojem uvidu djeluje mnogo mlađi od svoje dobi (ustvari je taj 70-godišnjak postao najstarija osoba izabrana za predsjednika u povijesti SAD-a). Hrvatski iseljenik Milan, poduzetnik koji već četvrt stoljeća živi u toj zemlji, ovako sagledava razliku između dvoje kandidata: "Hillary djeluje poput istrošene osobe i političarke. Za razliku od nje Trump pokazuje svježinu. Drukčiji je od tih starih političara koji su dosadili narodu."

Trump je pak najvećim dijelom uspio zadržati ranije prisutan savez (skupina) republikanskih birača, pa ga u atmosferi gorljive potpore za svoj politički projekt i proširiti. Njegovi pristaše pokazali su veću emocionalnu angažiranost od simpatizera demokrata. Za njega su dominantno glasali muškarci (53 posto, a za Clinton samo 41 posto), i to najviše starije i srednje dobi, slabije obrazovani, žitelji sela i manjih gradova, naročito s Juga i Srednjega zapada, religijski i drugi konzervativci (što uključuje i mnoge udane žene iz predgrađa) i različiti poduzetnici. Nadalje, žestokom retorikom i obećanjima da će vratiti industrijska postrojenja i radna mjesta koja su nestala slijedom procesa globalizacije, uspio je pridobiti i mnoge doskora birače demokrate, "plave ovratnike" (industrijski i drugi radnici) iz gospodarski devastiranih, a za izbore ključnih država kao što su Ohio i Michigan. Trumpu su se priklonili i brojni građani kojima se inače ne sviđaju njegovi verbalni ispadi usmjereni na žene i manjine. Imućni umirovljeni biznismen Howard iz New Orleansa 20. listopada kazao mi je: "Trumpove pristaše su najviše gubitnici, ljudi koji su frustrirani zbog svojih egzistencijalnih problema i velikih promjena u društvu kojima se teško prilagođavaju. Unatoč njegovim groznim izjavama o ženama i manjinama, glasat ću za njega jer puno bolje od Hillary poznaje ekonomiju i zna inicirati poslove i otvarati radna mjesta, što je za ovu zemlju najvažnije."

Društvena pozadina ishoda izbora

U pozadini za mnoge promatrače neočekivano velike potpore Trumpu na završnim izborima, kao i njegove razmjerno lake pobjede nad 16 aspiranata za predsjedničku nominaciju u GOP-u, lako je sagledati veliko nezadovoljstvo mnoštva običnih Amerikanaca tzv. "politikom kao obično" (*politics as usual*). Ponajprije su nezadovoljni korumpiranošću, nesposobnošću i drugim nedostacima pripadnika političke elite i velikim poremećajima u funkcioniranju političkoga sustava. Nužno je ipak pogledati dublje u pozadinu pobjede njujorškoga tajkuna. Po mojemu sudu ona je posebno uvjetovana životnim teškoćama milijuna građana u posljednje gotovo desetljeće, koje su eskalirale zbog velikih promjena u ekonomiji i društvu, na koje državne vlasti uglavnom nisu valjano reagirale ili su ih, prema percepciji Trumpovih pristaša, pa i mnogih drugih Amerikanaca, i same izazvale ili potencirale.

Ovdje naznačujem samo najvažnije takve promjene, koje su ustvari skupovi modifikacija svekolikoga socijalnog života.

Prve, još uvijek prisutne turbulencije posljedice su ekonomske i svekolike društvene krize od 2007. godine do početka ovoga desetljeća, koje su deprivirale nemali dio stanovništva i utjele na dodatno povećanje jaza između bogatih i siromašnih ne samo za vrijeme krize nego i u razdoblju ekonomskoga oporavka. Zbog navedene krize, ali i ranije prisutnih globaliza-

Potpora vodećih pripadnika stranke vjerojatno je pripomogla Hillary Clinton u nastojanjima da pridobije, odnosno dovede na birališta mnoge pripadnike nekih za uspjeh njezine kandidature posebno osjetljivih skupina birača. Unatoč tomu predsjednička kandidatkinja Demokratske stranke ostala je izrazito nepopularna u znatnom dijelu javnosti, ponajprije zbog raširene percepcije da je najistaknutija predstavnica u posljednje vrijeme naročito omražene političke elite

cijskih (odljev radnih mjesta iz SAD-a u zemlje Trećega svijeta itd.) i drugih trendova, druge promjene očituju se u induciranom nastavljanju opadanja životnoga standarda i perspektiva mnogih pripadnika srednjega sloja, pa i ukupnom smanjivanju snage i društvene uloge toga, u ranijim desetljećima temeljnoga i za opće blagostanje najviše zainteresiranoga, dijela američkog društva. Treće, velike kulturne promjene osobito su vidljive u osnaženju samosvijesti žena i pripadnika seksualnih manjina (koji su uz ostalo dobili pravo na sklapanje braka), kao i u zahtjevima za proširivanjem i slijeđenjem obrazaca političke korektnosti, naročito prisutnima kod tih socijalnih skupina; navedene kulturne promjene izazivaju oštre kritike vjerskih fundamentalista (najviše evangelika) i drugih (neo)konzervativaca. Četvrte se promjene odnose na značajno uzdizanje kompleksnosti i fragmentiranosti sveprisutnih masovnih medija, ionako uglavnom sklonih trivijaliziranju odnosno spektakulariziranju stvarnosti, a posebno snaženje interneta i društvenih mreža. Pete su promjene djelomično ispunjavanje zahtjeva za većom društvenom solidarnošću, što je učinila administracija predsjednika Baracka Obame. To je, uz ostalo, rezultiralo prijepornim uvođenjem tzv. *Obamacarea*, uz veliko nezadovoljstvo mnogih Amerikanaca, čime je oko 20 milijuna ljudi, uglavnom predstavnika rasnih i drugih manjina, dobilo zdravstvenu zaštitu koju

dotad nije imalo, te povećanjem broja mehanizmima socijalne države koji štite deprivacijom ugrožene građane (socijalni kuponi, koje također razmjerno najviše koriste Afroamerikanci i Latinoamerikanci). Šeste promjene tiču se povećanja i ranije velikih kulturnih i drugih razlika između sjevernih/istočnih dijelova zemlje i Juga / Srednjega zapada, koje bitno utječu na uvjete življenja i međusobne odnose (skupina) stanovnika različitih krajeva.⁷ Sedme promjene povezane su s intenzivnim useljavanjem u SAD, naročito iz Meksika i drugih zemalja Južne i Srednje Amerike, u prvih desetljeće i pol ovoga stoljeća, što dovodi do bitnih modifikacija u strukturi stanovništva, naročito u nekim državama Juga, s tendencijom snaženja tih modifikacija u budućnosti (nova useljavanja, legaliziranje statusa mnogih od 11 milijuna useljenika koji su sada "bez papira" i slično). Osme promjene podrazumijevaju intenziviranje međurasnih i drugih socijalnih sukoba, koji su se u posljednjih nekoliko godina naročito bolno izrazili u više ubojstava Afroamerikanaca koje su počinili bijeli policajci, što je praćeno velikim i kadšto nasilnim prosvjedima u zajednicama crnaca i nezadovoljstvom u liberalnoj javnosti. Naposljetku, devete bitne promjene izviru iz dodatnoga povećanja pozornosti javnosti prema različitom nasilju i burnim reakcijama na učestala ubojstva, poglavito ona koja su počinili bijeli policajci nad mladim Afroamerikancima. Najteži oblici evidentno su u vezi s izuzetno razvijenom kulturom oružja (procjenjuje se da vatreno oružje sada posjeduje 310 milijuna Amerikanaca), što je znatnim dijelom povezano s brojnim slučajevima stradanja zbog slučajnoga ili nestručnoga korištenja oružjem, ali i trgovinom drogom i drugim oblicima kriminala, poglavito u velikim gradovima itd.

Trump i suradnici populističkim su apelima uspjeli usmjeriti izbornu ponašanje većine najviše konzervativno nastrojenih građana nezadovoljnih navedenim i sličnim promjenama ili životno uvjetovanih takvim promjenama. Posebno treba naglasiti kako je politički proces povezan s ovim izborima dodatno potencirao ogromne kulturne i socijalne podjele u ovodobnoj Americi. Te su se podjele u izbornoj godini često izražavale na svojevrsni maligni način. Riječju, mnogo pokazatelja upućuje na opravdanost ocjene da je današnje američko društvo bolesno i da ga treba liječiti, što su različitim formulacijama uoči ili poslije izbora, uz mnoge druge, izrazili i sami Hillary Clinton i Donald Trump.

Prijeporna pitanja

Ocjenu o ogromnim podjelama posebno potvrđuje uvid u predizborno komuniciranje prema kojemu su se rascjepi u biračkom tijelu i društvu bjelodano radikalizirali s obzirom na prethodne izbore. Za vrijeme višemjesečne kampanje, posebno od polovine srpnja kad su Hillary Clinton i Donald Trump na konvencijama stranaka dobili predsjedničke nominacije, u javnosti su se posebno žustro vodile rasprave o temama koje su dodatno polarizirale biračko tijelo. S motrišta promatrača iz inozemstva, ali i mnogih Amerikanaca (sudeći prema pregledu rasprava u medijima i mojim izravnim kontaktima), neka u toj kampanji posebno istaknuta pitanja uglavnom su bizarna ili barem nedostatno bitna za društvo i njegovu budućnost da bi bila istaknuta u epicentru (pred)izborne rasprave.

Moj uvid potvrđuje kako se na političkim pozornicama, u masovnim medijima i drugim mjestima tada najviše razglabalo o seksualnom zlostavljanju žena i odnosima između rodova (dominantno zbog serije afera povezanih s aktualnim i još više ranijim komuniciranjem i ponašanjem Donalda Trumpa), sigurnosnim propustima istaknutih političara (najviše u vezi s korištenjem elektroničke pošte gospođe Clinton), političkom tretmanu različitih manjina (također najizrazitije potaknuto uvredljivim izjavama kandidata republikanaca o Meksikancima, muslimanima i drugima), greškama nositelja državne vlasti (primjerice Hillary Clinton kao šefice State Departmenta kod oružanoga napada u libijskom Benghaziju 11. rujna 2012. godine, kad su ubijeni veleposlanik J. Christopher Stevens i još trojica Amerikanaca), pa čak i o legitimnosti izbora i priznavanju njihovih rezultata. Trump je tako opetovano odašiljao poruke kako su izbori namješteni (*rigged elections*) bila mu je u listopadu jedna od najkorištenijih sintagmi), pa čak i da neće priznati njihove rezultate ako ne pobijedi. Upozorenja dionika javnosti i običnih građana kako se kampanja treba puno više usmjeriti na gospodarstvo, zaposlenje, zdravstvenu zaštitu i druge teme koje prema rezultatima anketa najviše interesiraju obične građane,⁸ vodeći akteri izborne utrke uglavnom nisu uzimali u obzir ili zbog snažnoga pritiska suparnika i dijela medija o tim temama nisu ni mogli (dovoljno) komunicirati.

Navedena i druga prijevorna pitanja koristili su kandidati, njihovi suradnici i mnogi mediji, pa i brojni građani, kao arsenal isprepletene političke, kulturne i socijalne borbe. U tom je srazu istina bila prva i najveća žrtva: javnosti predstavljena percepcija predsjedničkih kandidata i njihovih pristaša, što se posebno odnosi na Trumpa i njegov tabor, bila je u mnogim aspektima odvojena od činjenica. Slijedom toga znatno je poremećena za normalno funkcioniranje pojedinaca, skupina i društva izrazito važna ravnoteža između subjektivne i objektivne stvarnosti, dakle između osobnoga proživljavanja i doživljavanja onoga što se ljudima stvarno događa tijekom njihove interakcije sa svijetom.⁹ Po mnogočemu dramatično isticanje gore navedenih i drugih osjetljivih pitanja, o kojima su se iznosila i u sljedećem će se razdoblju zasigurno iznositi radikalno suprotstavljena stajališta, znatno je uvjetovano bitnim obilježjima ekonomskoga i drugoga konteksta, zapravo najviše promjenama kasnokapitalističkog društva, u kojem prema Habermasu (1982: 9) društveni razvoji teku "proturječno" ili "krizno", u SAD-u tijekom prvih 16 godina ovoga stoljeća.

Nadmetanje za Obamina nasljednika odvijalo se u znaku izrazito suprotstavljenih političkih i socijalnih stremljenja. S jedne strane, da se djelovanjem Hillary Clinton i njezinih suradnika održi za nacionalnu ekonomiju razmjerno dobar učinak¹⁰ i drugo nasljeđe njegova predsjednikovanja te ubuduće poduzmu istosmjerne političke intervencije i društvene promjene. Sve to upućuje na to da je kod vodećih demokrata u ovim izborima, za razliku od nekih prethodnih (npr. 1992. i 2008. kad su pobijedili Bill Clinton i Barack Obama), nedostajalo svježih političkih vizija. S druge strane političke bojišnice snažno je stremljenje da se uspostavi temeljiti diskontinuitet, odnosno dokine što više (realno nije moguće baš sve) od navedenoga nasljeđa, te da se mehanizmima nove populistički usmjerene vlasti predvođene Donaldom Trumpom formira

sasvim drugačije nasljeđe. Slijedom toga američko bi društvo najvjerojatnije bilo više zatvoreno, u isti mah koncipirano prema kriterijima *big business* i uređeno prema (neo)konzervativnom nacrtu za življenje koji dominantno podržava nemali dio Amerikanaca većinom bijele rase te iz država Juga i Srednjega zapada.

Akteri izbora i strategije njihovih kampanja

Opisana su nastojanja, međutim, za vrijeme kampanje različito izražavali vodeći ljudi dviju najvećih stranaka. Čelni demokrati "kao jedan" su stali iza (kandidature) gospođe Clinton i Tima Kainea: uz predsjednika i njegovu suprugu Michelle, potpredsjednika Joea Bidena, senatoricu Elizabeth Warren i druge istaknute članove te stranke na skupovima potpore gospođi Clinton govorio je i Bernie Sanders, doskora njezin veliki suparnik na izborima za predsjedničku nominaciju. Za razliku od toga Trump se za vrijeme završne kampanje, zajedno s kandidatom za potpredsjednika Michaelom Penceom, konzervativno nastrojenim guvernerom Indiane, i tek nekoliko poznatih i retorički snažnih suradnika (najviše mu je pomagao bivši gradonačelnik New Yorka Rudy Giuliani), unutar stranke suočavao s uglavnom ozbiljnim protivljenjima svojemu komuniciranju i djelovanju. Ta su protivljenja unatoč težnji za rušenjem demokrate s vlasti izražavali i neki osobito istaknuti republikanci, primjerice *speaker* Zastupničkog doma Paul Ryan, senatori Marco Rubio i John McCain i neki drugi, uz ostalo i zbog zabrinutosti da će Trumpovo neprilično komuniciranje narušiti izborne izgled kandidata GOP-a za Senat i Zastupnički dom. Republikanska je stranka zapravo već za vrijeme preliminarnih izbora, a posebno u nekoliko mjeseci završne kampanje, pretrpjela svojevrstu imploziju. Oštra sporenja između nekih njezinih vodećih ljudi i Trumpa smanjila su politički obujam stranke, ali se naposljetku pokazalo kako nisu izrazito snizila izbornu potporu kandidatu za predsjednika u njezinom tradicionalnom biračkom tijelu. Donald Trump ipak je uspio sanirati političku štetu, i to različitim načinima: verbalnim napadima na Ryana i druge republikanske nezadovoljnike (čak ih je u drugome tjednu listopada u svojim *tweetovima* nazivao "šakalima"), intenzivnim obraćanjem ne samo republikanskim nego i nezavisnim biračima, neopredijeljenima za neku od dvije velike stranke, pozivanjima u političkim kuloarima i u medijima na "zbijanje redova" GOP-a u izbornoj borbi i slično.

Potpura vodećih pripadnika stranke vjerojatno je pripomogla Hillary Clinton u nastojanjima da pridobije, odnosno dovede na birališta mnoge pripadnike nekih za uspjeh njezine kandidature posebno osjetljivih skupina birača. Unatoč tomu predsjednička kandidatkinja Demokratske stranke ostala je izrazito nepopularna u znatnom dijelu javnosti, ponajprije zbog raširene percepcije da je najistaknutija predstavica u posljednje vrijeme naročito omražene političke elite. Uz to, mnogi su obični građani, i to ne samo oni desno orijentirani, zasićeni njezinim dugotrajnim prisustvom u političkom i javnom životu (u tzv. visokoj politici ona u različitim izdanjima djeluje već četvrt stoljeća); prigovaraju joj da je arogantna i hladna, pa i da se učestalo služi lažima i manipulacijama. Ona se u predizbornom razdoblju trudila komunicirati s više emocija i iskrenosti, ali taj je trud zbog nedostatne kvalitete njezina govorničkog umijeća

(njezin suprug i Barack Obama zasigurno su bolji politički retoričari od nje) i imidža, kao i uslijed afera u vezi s nepriličnim korištenjem elektroničke pošte, imao ograničene učinke. S druge strane, ni mnogi protivnici gospođe Clinton za vrijeme kampanje nisu odricali meritornost za dužnost predsjednika, koju je stekla svojom naobraženošću i informiranošću te nadasve bogatim i raznolikim iskustvom. Podržavatelji su pak tu prednost posebno isticali: Michelle Obama je na skupu u Winston-Salemu u Sjevernoj Karolini, kad je čak govorila nakon kandidatkinje, ustvrdila da je "Hillary Clinton najmeritoriji kandidat za predsjednika SAD-a u vrijeme naših života (...), meritornija i od Billa Clintona i Baracka Obame" (LesGrossman News, 2016).

Za razliku od suparnice, Trump je u kampanji mogao politički jedriti na velikom valu javnoga neraspoloženja naspram vladajuće elite, koja se prema uvjerenju mnogih Amerikanaca odvojila od svijeta života i brine se isključivo za svoje interese. Svakodnevno je pojednostavljenim i uglavnom efektnim porukama, najviše na skupovima i društvenim mrežama, populistički napadao "establišment koji postoji samo zbog svoga bogaćenja" i obećavao da će svojim dokazanim sposobnostima poslovnoga čovjeka zaštititi interes naroda, primjerice vratiti u Ameriku radna mjesta koja su otišla u druge zemlje zbog lošega djelovanja političara. Takve su poruke izazivale odobravanje mnogih birača, koje je bilo naročito euforično na njegovim učestalim skupovima (uglavnom od dva do tri dnevno, nerijetko u različitim državama), a prezentiralo se i u dijelu medija, naročito intenzivno na društvenim mrežama. Političkih volontera i drugih izraza potpore kandidatima na ulicama i drugim javnim mjestima bilo je prema zapažanjima novinara i mojem uvidu uočljivo manje nego u ranijim kampanjama, primjerice onoj vođenoj u jesen 2008. godine kad su vanjski znakovi išli najviše u prilog Obami. Za svojega posljednjeg boravka u SAD-u ipak sam po više pokazatelja (naljepnice na automobilima, natpisi potpore na travnjacima ispred obiteljskih kuća...) uočio kako su Trumpovi simpatizeri bili uglavnom emocionalno angažirani od onih koji su podržavali gospođu Clinton.

U svojim izravnim kontaktima s pristašama predsjedničkoga kandidata republikanaca čuo sam više tvrdnji koje potvrđuju ocjenu o njihovoj velikoj gorljivosti, koja je po mojemu sudu manje dolazila do izražaja u vezi s poštivanjem osobe Donalda Trumpa, a više u njihovu prijeziru, pa i bijesu naspram Hillary Clinton i političke elite koju ona njima simbolizira. Primjerice, tvrdnju koju je izgovorio 60-godišnji Sid, mali građevinski poduzetnik kojega sam kao političkoga aktivista (njegov kaminet bio je okičen naljepnicama potpore njujorškome tajkunu, a nosio je šiltericu Trumpove kampanje crvene boje republikanaca) upoznao 12. listopada rano popodne u industrijskom predgrađu floridskoga grada Cape Canaveral: "Hillary je pokvarena. Ona je lažljivica. Trump će se obračunati s njom i drugim kvarnim političarima koji se bogate bez rada. Ovu zemlju trebaju voditi ljudi koji su uspješni u biznisu."

Donald Trump se pak mnogima u Americi jako zamjerio. Ponajviše političkim liberalima, rodno osviještenim ženama, recentnim useljenicima i pripadnicima različitih manjina. Zbog velikoga nezadovoljstva njegovim komuniciranjem, u kojemu su uz ostalo bile izražene mizoginija i ksenofobija, ne samo što je dodatno homogenizirano biračko tijelo Demokratske

stranke nego su se protiv njega opredijelili i mnogi neodlučni, pa i nemali broj onih koji inače ne bi izašli na izbore. Tako mi je sredovječna Duda, Crnogorka koja već četvrt stoljeća živi u južnoj Floridi, rekla: "Ovoga puta izlazim na izbore iako ne trpim političare, jer me je taj Trump natjerao. Ljute me njegove izjave o ženama, a još sam više zabrinuta zbog odnosa s drugim državama ako on pobijedi jer opasne stvari govori o Meksikancima, Arapima i useljenicima. Hillary je zmija, to skoro svi ovdje misle, ali je iskusna i racionalna i vješta u diplomaciji, pa ću glasati za nju." Stratezi kampanje gospođe Clinton ponajviše su "igrali na kartu" raširenoga podozrenja spram neobuzdanoga Trumpa. Negativna strategija posebno je došla do izražaja u njezinim i istupima drugih govornika na skupovima, kao i u intenzivnom televizijskom oglašavanju, primjerice u jednominutnom spotu iz druge polovine listopada "U što on vjeruje", koji završava upozorenjem kako je Trump "neprikladan da bude predsjednik".

Kampanja kandidata republikanaca je sudeći prema nizu pokazatelja, međutim, koristila negativnu strategiju još intenzivnije od "mašine" njegove suparnice. Trump je vjerojatno zbog nedostatka financijskih sredstava (unatoč svojem bogatstvu raspolagao je s manje novca za kampanju od Hillary Clinton koja je ipak imala nešto veću potporu velikih donatora, najviše

Za razliku od suparnice, Trump je u kampanji mogao politički jedriti na velikom valu javnoga neraspoloženja naspram vladajuće elite, koja se prema uvjerenju mnogih Amerikanaca odvojila od svijeta života i brine se isključivo za svoje interese

s Wall Streeta, iz Silicijske doline i filmske industrije) emitirao manji broj televizijskih spotova, ali su ti oglasi bili razorni za kandidatkinju demokrata. Takav je, primjerice, spot Trumpove kampanje iz sredine listopada u kojemu se upozorava na (navodne) financijske zloporabe utjecajne dobrotvorne Zaklade Clinton, koja raspolaže s nekoliko stotina milijuna dolara godišnje, sa završnom porukom "Hillary Clinton se samo brine za novac, moć i samu sebe". U različitim instrumentima Trumpove kampanje bilo je vjerojatno više prljavih elemenata (uvreda, korištenja poluistina i laži, pa čak i prijetnji) nego u komuniciranju njegove suparnice. Tako je na skandiranje mnoštva "Zatvorite je!" (*Lock her up!*) za vrijeme govora u West Palm Beachu Trump reagirao rekavši: "Iskreno, nju bi trebalo zatvoriti."

Njujorški je milijarder bivšu senatoricu svoje države, s kojom se kao i s njezinim moćnim suprugom inače ranije družio, u tjednima prije izbora redovito vrijeđao izrazima poput "lažljivica" i "prevarantica". U povijesti izbornih kampanja u SAD-u vjerojatno će ostati zabilježena njegova rečenica "Koja gadna žena" (*Such a nasty woman*) koju je izrekao za vrijeme

završnoga televizijskog sučeljavanja predsjedničkih kandidata, 19. listopada u Las Vegasu. Izjave poput posljednje s jedne su strane oduševljavale njegove najzagriženije pristaše, u što sam se i osobno uvjerio prisustvujući njegovu skupu, ali su s druge strane vjerojatno još više od toga izazivale suprotan efekt. Na socijalnim mrežama promptno je organizirana velika skupina "Ja sam gadna žena" i odmah su tiskane i majice s tom i sličnim porukama, koje su mnoge osobe ženskoga roda nosile u završnim tjednima kampanje, i slično. S druge strane, brojni su republikanci reagirali na neke elemente prljave kampanje u retorici gospođe Clinton, primjerice noseći majice s porukom "I ja sam Hillaryn bijednik", što je bio komentar na oznaku *deplorables* koju je pridala "polovici" Trumpovih simpatizera zbog njihova rasizma, seksizma i ksenofobije (ispriku zbog te neprimjerene izjave dala je 12. rujna) (Merica i Tatum, 2016).

Dominantno negativno usmjerena kampanja koju je vodilo dvoje u znatnom dijelu javnosti nepopularnih kandidata (oboje kandidata dobilo je samo po četvrtinu potpore od ukupnoga broja građana s pravom glasa), u kojoj su pozitivne poruke o najvažnijim problemima i temama američkoga društva i njegovom razvoju evidentno bile zapostavljene, dovela je uz ostale čimbenike do situacije u kojoj su se mnogi birači opredjeljivali po načelu "manjega zla". Većina ljudi s kojima sam kontaktirao za vrijeme boravka u SAD-u rekla mi je kako je izbornu odluku, za ovu ili onu stranu, donijela upravo slijedom toga načela. Primjerice, 33-godišnji bijelac Mike, pomorac iz floridskoga

**Socijalno je ljepilo u SAD-u
nakon dugoga i napornoga
političkog procesa povezanoga
s predsjedničkim izborima
dodatno oslabilo. U Americi će
se u nastupajućem razdoblju
najvjerojatnije intenzivirati politički
i kulturni sukobi koje administracija
Donalda Trumpa, ma koliko i kako
se trudila, najvjerojatnije neće biti u
stanju (dostatno) prevladati**

Hollywooda, kazao mi je: "Prije su birači u SAD-u većinom birali za predsjednika kandidata kojega najviše vole, a ovaj put gledaju kojega manje mrze, koji će napraviti manje štete ako bude izabran. Hillary i Trump su kao ljudi ispod razine većine birača."

Navedeni i drugi pokazatelji svjedoče kako oboje kandidata ustvari uglavnom nije vodilo kampanje u suglasju sa svojim osnovnim porukama. Trump je često bizarnim i kontroverznim komuniciranjem te ukupnim populističkim djelovanjem zapravo dodatno podijelio i oslabio veliku stranku kojoj pripada, a još više zemlju u cijelosti, što znači da je zasada postigao

učinak obrnut od poruke svojega temeljnog slogana "Učinimo Ameriku ponovno velikom". Hillary Clinton je slijedom teškoga bremena grešaka i propusta u dugoj političkoj karijeri, nedostataka svojega imidža i karaktera, kao i zbog pristanka na grubi obračun "jedan na jednu" s često bezočnim suparnikom, smanjila prostor da u skladu sa svojim sloganom "Snažniji zajedno" djeluje politički i društveno integrativno, što je bio jedan od ključnih čimbenika njezina poraza.

Zaključak

Zaključno podsjećam na poznatu misao sociologa Paula Lazarsfelda i suradnika iz njihove klasične studije o načinima odlučivanja birača u američkim izbornim kampanjama: "Kod Amerikanaca je uobičajena misao da je čovjek samo ono što misli da jest, misao koja odražava tipično američko vjerovanje u neograničene mogućnosti i tendenciju stalnoga napredovanja. Mi smo našli upravo suprotno: čovjek politički misli onako kakav je socijalno. Društvene karakteristike određuju političku preferenciju" (Lazarsfeld, Berelson i Gaudet, 1948: 27). To je podsjećanje ponajprije nužno zbog utjecaja uvjerenja, raširenoga u SAD-u i u drugim državama, kako politički akteri, naročito kada slijedom zavodljive kampanje i uspjeha na izborima dođu na vlast, mogu u razmjerno kratkom razdoblju stubokom mijenjati društvo i usađene socijalne karakteristike njegovih pripadnika. Smatram kako je u složenim okolnostima suvremenoga života navedeno uvjerenje samo djelomično zasnovano u (političkim modifikacijama) stvarnosti. Učinci osmogodišnje vladavine Baracka Obame pokazuju kako se neke važne društvene reforme unatoč socijalnoj inerciji i drugim preprekama mogu postići (Days, 2016). Međutim, cjeloviti uvid u rezultate dvaju mandata prvoga Afroamerikanca na položaju predsjednika, kao i raščlamba mnogih političkih zbivanja u SAD-u i drugim zemljama, pokazuje i to da u kompleksnim i nerijetko za konflikte pogodnim političkim i društvenim (ne)prilikama pokušaji reformi izazivaju snažne reakcije koje su usmjerene protiv promjena ili zahtijevaju promjene u sasvim drugačijem smjeru.

Socijalno je ljepilo u SAD-u, ionako rastegnuto navedenim akcijama i reakcijama te drugim čimbenicima, nakon dugoga i napornoga političkog procesa povezanoga s predsjedničkim izborima dodatno oslabilo. U Americi će se u nastupajućem razdoblju najvjerojatnije intenzivirati politički i kulturni sukobi koje administracija Donald Trumpa, ma koliko i kako se trudila, najvjerojatnije neće biti u stanju (dostatno) prevladati. Neosnovano je, međutim, najveći dio odgovornosti za tako tešku situaciju dominantno ili uglavnom povezivati s dvoje predsjedničkih kandidata, iako su oni po mnogočemu neadekvatni za taj vrhunski položaj i premda su više (Trump) ili samo nešto manje (Clinton) neprilično komunicirali i djelovali prije izbora. Parafrazirajući ocjenu istaknutoga publicista Jonathana Raucha¹¹, ustvrđujem: Donald Trump i Hillary Clinton nisu ponajviše uzrokovali kaos; politički i socijalni kaos dominantno su uzrokovali isticanje to dvoje kandidata te kontroverzni izborni proces tijekom kojega su se oni i njihovi simpatizeri međusobno grubo obračunavali, na štetu američkog društva i demokracije.

Bilješke

- 1 Građu o američkim izborima 2016. i naročito o pripadajućoj izbornoj kampanji sabirao sam sustavnim praćenjem različitih medija (magazina *TIME*, mrežnog izdanja *The New York Timesa*, portala *The Huffington Post*, *Politico* i drugih), kao i izravnim promatranjem kampanje. Za vrijeme studijskoga putovanja u SAD-u od 7. do 21. listopada, kada sam boravio na Floridi i u Louisiani, koristio sam u smanjenom obujmu etnografski način prikupljanja podataka o kampanji (prisustvovanje skupu Donalda Trumpa u West Palm Beachu 13. listopada, razgovori s političkim aktivistima u tom i drugim gradovima, promatranje ponašanja građana i ukupne atmosfere u vezi s izborima, registriranje reakcija građana na produkciju medija o izborima i slično). Taj sam način provjerio ranije, posebno prilikom jednoipolmjesecnog studijskog putovanja u SAD-u u svezi predsjedničkih izbora 2008. godine. Na osnovu građe prikupljene za vrijeme toga putovanja napisao sam i objavio knjigu o Baracku Obami, u kojoj sam iznio odrednice njegova životopisa i analizirao neprispodobivi uspon prvoga Afroamerikanca na položaj predsjednika SAD-a (Lalić, 2009).
- 2 Naslov eseja Johathana Raucha "How American Politics Went Insane", objavljenoga u časopisu *The Atlantic* (Rauch, 2016).
- 3 Tako je naslovljen vodeći tekst *The New York Timesa* od 10. listopada, uz fotografiju koja prikazuje Hillary Clinton kako se obraća publici, dok je njezin suparnik indignirano sluša s podignutim kažiprstom desne ruke za vrijeme drugoga televizijskog sučeljavanja predsjedničkih kandidata, 9. listopada navečer na Sveučilištu Washington u Saint Louisu (država Missouri) (Healy i Martin, 2016).
- 4 Naslov "The debasing of American Politics" istaknut je u *The Economistu* od 15. listopada 2016. godine, ne samo na 12. stranici gdje je objavljen tekst nego (uz ilustraciju) i na korici toga izdanja uglednoga londonskog magazina.
- 5 Metaforu kojom uspoređuje izbore s jednodnevnom rasprodajom iznio je još osamdesetih godina prošloga stoljeća ugledni politički konzultant Joseph Napolitan (prema Smith, 1990: 115).
- 6 Navedeni podatci, kao i oni o socijalnim obilježjima birača Donalda Trumpa, preuzeti su iz detaljne statističke analize predstavljene u *Jutarnjem listu* dva dana nakon izbora (Turčin, 2016).
- 7 Komentirajući rezultate istraživanja *American Human Development Projecta* provedenoga krajem prošloga desetljeća, nizozemski je pisac Geert Mak u svojoj poučnoj knjizi *Putovanje bez Johna: u potrazi za Amerikom* ustvrdio kako je ta zemlja "sve samo ne uspješna mješavina različitih kultura. U sjeveroistočnim državama, na primjer, postoje mnoge takozvane *high-trust* oblasti: krajevi u kojima ljudi imaju dosta povjerenja jedni u druge i u vladu, gdje je prosječno obrazovanje visoko, i gdje je državna administracija prilično solidna. Naročito na jugu imaš, na drugoj strani, regije s malo međusobnog povjerenja i gdje je prosječno obrazovanje upadljivo nisko. Sve to dovodi do razlika u načinu života usporedivih s jazom između, recimo, života na selu u Poljskoj i pariških predgrađa" (Mak, 2016: 269).

- 8 Tako je Nancy Gibbs, glavna urednica magazina *TIME*, u naslovu osvrta objavljenoga dva tjedna uoči izbora ustvrdila da u kampanji dominiraju isticanja karaktera (kandidata za predsjednika) na štetu (tretmana) prioriternih društvenih pitanja i problema, dok većina birača, prema istraživanjima javnoga mnijenja, smatra da je za izbornu odluku javna politika važnija od osobnosti. Gibbs se pritom pozvala na rezultate *TIME/SurveyMonkey* ankete, provedene 28. i 29. rujna na uzorku od 5478 vjerojatnih glasača, prema kojima je 48 posto anketiranih nezadovoljno, a 46 posto uplašeno izbornom kampanjom, dok je samo 9 posto njome zadovoljno. Važno je pripomenuti kako su prema toj anketi prioriterna pitanja za građane (mogli su navesti tri) sljedeća: ekonomija i poslovi (61 posto), terorizam i nacionalna sigurnost (58 posto), zdravstvena zaštita (38 posto), useljavanje (28 posto), deficit proračuna (22 posto), kontrola oružja (21 posto), socijalna sigurnost (19 posto), klimatske promjene (15 posto) i regulacija vlade (12 posto) (Gibbs, 2016: 30-31).
- 9 Na tu je dihotomiju u svojem poučnom određenju kompleksnoga ljudskog iskustva, koristeći njemačke pojmove *Erlebnisse* i *Erfahrungen*, uputio Zygmunt Bauman, jedan od najistaknutijih suvremenih sociologa (Bauman, 2015: 18-19).
- 10 Primjerice, stopa nezaposlenosti iznosila je u listopadu 2016. prema službenim podacima samo 4,9 posto, što je dvostruko manje od stanja toga društvenog problema u kriznoj 2010. godini (Trading Economics, 2016). S tim u vezi ipak treba upozoriti kako je udio realno nezaposlenih u SAD-u danas vjerojatno viši od navedenoga, i to ponajprije zbog birokratskoga načina registriranja statusa nezaposlenosti i veoma velikoga broja zaposlenih samo na određeno vrijeme.
- 11 Johathan Rauch je u zapaženom eseju o stanju današnje američke politike, koji je objavljen u ljetnom izdanju časopisa *The Atlantic*, reagirajući na ocjenu političkoga gubitnika Jeba Busha (za razliku od svojega oca i brata krahirao je u borbi za nominaciju u Republikanskoj stranci), prema kojoj je Donald Trump "kaos kandidat, koji bi mogao postati kaos predsjednik", ustvrdio sljedeće: "Trump, međutim, nije uzrokovao kaos. Kaos je uzrokovao Trumpa" (Rauch, 2016: 5).

Literatura

- Associated Press (2016) Election 2016 – Associated Press Interactive. <http://interactives.ap.org/2016/general-election/?SITE=APQA> Pristupljeno 24. listopada 2016.
- Barone, Emily (2016) One nation, up in arms. *TIME* 13. listopada. <http://time.com/4529397/one-nation-up-in-arms/> Pristupljeno 24. listopada 2016.
- Bauman, Zygmunt (2015) *Čemu sociologija? Razgovori s Michaelom Hviidom Jacobsenom i Keithom Testerom*. Zagreb: TIM press.
- Days, Michael I. (2016) *Obama's Legacy. What he accomplished as President*. New York, Boston, Nashville: Center Street.
- Gibbs, Nancy (2016) In the year of character, issues still matter. *TIME* 13. listopada. <http://time.com/4521518/2016-election-issues/> Pristupljeno 24. listopada 2016.
- Habermas, Jürgen (1982) *Problemi legitimacije u kasnom kapitalizmu*. Zagreb: Naprijed.

- Healy, Patrick i Martin, Jonathan (2016) Personal Attacks in the Forefront at Caustic Debate. *The New York Times* 10. listopada. <http://www.nytimes.com/images/2016/10/10/nytfront-page/scan.pdf> Pristupljeno 24. listopada 2016.
- Kalifornijsko sveučilište u Santi Barbari (2016) Election of 2016. *The American Presidency Project*. <http://www.presidency.ucsb.edu/showelection.php?year=2016> Pristupljeno 12. studenoga 2016.
- Kasapović, Mirjana (2003) *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Key, V. O. Jr. (1955) A Theory of Critical Elections. *The Journal of Politics* 17 (1): 3-18.
- Lalić, Dražen (2009) *Obama: Strme staze do Bijele kuće*. Rijeka: Novi list, Adamić.
- Lazarsfeld, Paul; Berelson, Bernard I. i Gaudet, Hazel (1948) *The People's Choice – How the Voter make up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- LesGrossman News (2016) Michelle Obama Winston Salem, NC FULL Speech Joint Rally With Hillary Clinton. *YouTube* 27. listopada. <https://youtu.be/BMosBgHyJyl> Pristupljeno 29. listopada 2016.
- Mak, Geert (2016) *Putovanje bez Johna: u potrazi za Amerikom*. Sarajevo: Buybook.
- Merica, Dan i Tatum, Sophie (2016) Clinton expresses regret for saying "half" of Trump supporters are "deplorables". *CNN* 12. rujna. <http://edition.cnn.com/2016/09/09/politics/clinton-donald-trump-basket-of-deplorables/> Pristupljeno 12. rujna 2016.
- Rauch, Jonathan (2016) How American Politics Went Insane. *The Atlantic* srpanj-kolovoz. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/07/how-american-politics-went-insane/485570/> Pristupljeno 24. listopada 2016.
- Scott, Patrick (2016) The 114,000 votes that cost Hillary Clinton the US election. *The Telegraph* 11. studenoga. <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/11/11/the-114000-votes-that-cost-hillary-clinton-the-us-election/> Pristupljeno 12. studenoga 2016.
- Smith, Craig A. (1990) *Political Communication*. San Diego, New York, Chicago, Austin, Washington D.C., London, Sydney, Tokio, Toronto: Harcourt Brace Jovanovich.
- Sveučilište na Floridi (2016) 2016 November General Election Turnout Rates. *United States Elections Project*. <http://www.electproject.org/2016g> Pristupljeno 11. studenoga 2016.
- The Economist (2016) Election 2016: The debasing of American Politics. *The Economist* 15. listopada. <http://www.economist.com/news/leaders/21708723-healthy-democracies-depend-unwritten-rules-republican-nominee-has-trampled-all-over> Pristupljeno 24. listopada 2016.
- Trading Economics (2016) World Unemployment Rate. <http://www.tradingeconomics.com/united-states/unemployment-rate> Pristupljeno 7. studenoga 2016.
- Turčin, Kristina (2016) Trumpovi glasači: bijeli, bez diplome i jasne perspektive. *Jutarnji list* 10. studenoga. ■